

הסוגיא השמינית – המימרא הרביעית שאמר רבי אחא בר חנינא אמר רב
אסי אמר רבי יוחנן (מב ע"א)

- [1] כי בתחבולות תעשה לך מלחמה;
- [2] אמר רבי אחא בר חנינא אמר רבי אסי אמר רבי יוחנן:
- [3] במי אתה מוצא מלחמתה של תורה? במי שיש בידו חבילות של משנה.
- [4] קרי רב יוסף אנפשיה: "ורב תבואות בכח שור".

מסורת התלמוד

[1] משלי כד ו. [4] משלי יד ד.

רש"י

מלחמתה של תורה הוריותיה ולעמוד על בוריה ועל עיקרה, לא כאדם המפולפל ומחודד ובעל סברא ולא למד משניות וברייתות הרבה, כי מהיכן יתגלה הסוד? אלא בבעל משניות הרבה, שאם יצטרך לו טעם בכאן ילמדנו מתוך משנה אחרת או אם יקשה לו דבר על דבר יבין מתוך משניות הרבה שבידו: הא מני? פלוני היא, ששמענהו במקום אחר אומר כך.

מבנה הסוגיא

זו המימרא הרביעית בקובץ המימרות 'אמר רבי אחא בר חנינא אמר רב אסי אמר רבי יוחנן'. למימרא זו נוספו דברי רב יוסף בשבח הבקיות במקורות התנאיים.

פירוש הסוגיא

[1] כי בתחבולות תעשה לך מלחמה

המילה 'תחבולות' מופיעה במקרא שש פעמים,¹ בכל פעם ברבים ובכל פעם במשמעות של התחכמות ופיקחות יתרה. עולה מכך שלפי פשוטו מעדיף המקרא את הפיקח והחריף על פני החזק והכוחני. ר' יוחנן, הדורש מן הפסוק שהשקדן והבקיא עדיף על פני הפיקח והחריף, מוציא, כמובן, את הפסוק ממשמעותו המקורית. במדרש² מצאנו שני פירושים דרשניים ל'תחבולות':

דבר אחר: אחרי מות – כך פתח רבי תנחומא ברבי אבא: כי בתחבולות תעשה לך מלחמה, התחבולות מיתרגם ויקרב אליו רב החובל.³ למה? הספינה הזו מהלכת בים; אם אין לה קברניטין – אובדת היא. כך הם ישראל: אפילו הם כמה אוכלוסים, אם אין להם מנהיג אינם יכולים לעמוד. כי בתחבולות – זה משה בדורו, יהושע בדורו, שמואל בדורו. ד"א כי בתחבולות זה אהרן ... כשהיה נכנס לבית קדש הקדשים אילולי זכויות הרבה שהיו נכנסות עמו ומסייעות אותו לא היה יכול לעמוד ...

מהסוגיא נראה שר' יוחנן דורש בדומה לפירוש השני, ש'תחבולות' = חבילות, ולא כפירוש הראשון המפרש את המילה 'תחבולות' במשמעות של הנהגה וקברניטות. אולם במדרש אחר⁴ מצאנו שר' יוחנן עצמו פירש כפירוש הראשון בעוד שחכם אחר הלך בדרכו של רבי יוחנן בסוגייתנו:

בזאת יבא אהרן (ויקרא טו ג) – זש"ה: כי בתחבולות תעשה לך מלחמה. ר' נתן ור' אחא בשם ר' סימון אמר: אם עשית חבילות של עבירות, עשה כנגדן חבילות של מצות ...

ר' יוחנן פתר קריא בקברניטין. דא"ר יוחנן: לעולם יעשה אדם עצמו קברניט האריך יכול לעשות מצוה.

רבי בנאה פתר קרייא במשניות, דאמר רבי בנאה: לעולם ישקיע אדם עצמו במשניות, שאם ירתק, יפתחו לו. אם לתלמוד – לתלמוד; אם להגדה – להגדה.

ואכן, זו דרכם של דרשנים רבים, שהיו דורשים מקרא אחד לפני רבים לפי הצורך. ואף על ר' יוחנן עצמו נאמר⁵ שהיה דורש את המקרא "בלע ה' ולא חמל"⁶ בשישים פנים. מאידך, ייתכן שהפירוש תחבולות = חבילות אינו של ר' יוחנן, ועורך הסוגיא הבבלי הוא המייחסו לר' יוחנן משום שמקור הדרשה ארץ ישראלי. הסברנו בסוגיא השביעית שהבבלי נוטה ליחס מימרות ארץ ישראליות לר' יוחנן (לעיל, עמ' 122).

1 ורק בספרי החכמה: משלי א ה, יא יד, יב ה, כ יח, כד ו; איוב לו יב. ויש לציין שהמילה מופיעה בתלמוד בבלי ע"ז יח ע"ב, ובמובן אחר.

2 פסיקתא רבתי מז ד"ה דבר אחר (על פי מהדורת איש שלום).

3 יונה א ו. לדעת ראבי"ע ועמוס חכם בפירוש דעת מקרא לאיוב לו יב, פירושה הפשוט של 'תחבולות' לפי משמעות המילה ושורשה הוא אכן מלשון רב חובל המנהיג את הספינה.

4 ויקרא רבה כא ה.

5 ירושלמי תענית ד ה, סח ע"ד. וראו ז' יעבץ, תולדות ישראל, חלק ז, עמ' 71.

6 איכה ב ב.

מלחמתה של תורה – דרכם של ר' יוחנן וחכמי ארץ ישראל בלימוד תורה

לפי פשוטם של דברי ר' יוחנן בסוגייתנו, לימוד המשניות אינו המטרה הסופית אלא רק הכשרת הלומד ל"מלחמתה של תורה". ומהי מלחמתה של תורה? הלא זהו התלמוד! כדברי רש"י בסוגייתנו:

מלחמתה של תורה – הוריותיה ולעמוד על בוריה ועל עיקרה. לא כאדם המפולפל ומחודד ובעל סברא ולא למד משניות וברייתות הרבה, כי מהיכן יתגלה הסוד? אלא בבעל משניות הרבה, שאם יצטרך לו טעם בכאן ילמדנו מתוך משנה אחרת או אם יקשה לו דבר על דבר יבין מתוך משניות הרבה שבידו: הא מני? פלוני היא, ששמענוהו במקום אחר אומר כך.

והרי זוהי ממש עבודתם העיונית של בעלי התלמוד, אשר – כפי שרש"י עצמו כותב בכמה מקומות⁷ – עמלו "להבין המשניות הסותרות זו את זו ולמצוא טעם לפטור ולחובה, לאיסור ולהיתר ... שכמה משניות יש שאין דבריהן מכוונין ותירצום בני התלמוד: הכא במאי עסקינן? חסורי מחסרא; הא מני? רבי פלוני היא, ואין הלכה כמותו". יכולתו של ר' יוחנן לפתור ספקות בהלכה על פי הלכות שלמד בעבר מרבו מביאה את ר' חזקיה להכריז: "לית דין בר אינש!"⁸.

גם לדעת א"א אורבך,⁹ עיקר פועלו התורני של ר' יוחנן הוא התלמוד:

... ר' יוחנן ... השתמש ב"חבילות של משנה" כדי לפרש את משנתנו, כדי לישב סתירות שבתוכה על דרך "מי ששנה זו לא שנה זו",¹⁰ "תרין תניין אינון",¹¹ או כדי לגלות זהותו של התנא העומד מאחורי סתם משנה או המכונה על ידי רבי: "חכמים" ...¹²

... מכח ידיעתו זו פירש ר' יוחנן והגיה משניות שגילה בהן סתירה בין דיעותיו של תנא אחד, כלומר "מוחלפת השיטה" ...¹³

לעומת זאת, חוקרים אחרים סבורים שתרבות הלימוד הארץ ישראלית הייתה שונה מן הבבלית ומיעטה בוויכוחים על דרך הקושיא והתירוץ.

נאמר במסכת חגיגה:¹⁴

וליוצא ולבא אין שלום¹⁵ – אמר רב: כיון שיוצא אדם מדבר הלכה לדבר מקרא, שוב אין לו שלום. ושמואל אמר: זה הפורש מתלמוד למשנה. ורבי יוחנן אמר: אפילו מתלמוד לתלמוד.

לדעת הרפז,¹⁶ ר' יוחנן חולק על שמואל. הרפז מסתמך על פירושו של רש"י: "מתלמוד לתלמוד – מתלמוד ירושלמי לתלמוד בבלי, שהוא עמוק ...".

כוונת רש"י היא לשיטת הלימוד הבבלית ולא לתלמוד הבבלי עצמו שעדיין לא היה גמיש בזמן שנאמרו מימרות אלו. ואכן, מצאנו שר' יוחנן מתנגד להסקנת מסקנות הלכתיות מתוך פלפול וסברא, ואומר:¹⁷ "וכי מפני שאנו מדמין נעשה מעשה?".

7 כגון חגיגה י ע"א ד"ה מתלמוד למשנה. וראו גם רש"י בבא מציעא פד ע"א ד"ה סוף הוראה.

8 שבת קיב ע"ב.

9 ההלכה – מקורותיה והתפתחותה, עמ' 198-205.

10 בבא מציעא מא ע"א.

11 ירושלמי שביעית לו ע"ג, ז ח.

12 ראו חולין פה ע"א.

13 ראו י"ג אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 245-262; שבת מו ע"א, קו ע"א, קיא ע"ב.

14 י ע"א.

15 זכריה ח י.

16 מ' הרפז, רבי יוחנן בר נפחא – האיש ופעלו, עמ' 201-229.

17 בבלי גיטין יט ע"א, לו ע"א; ירושלמי שבת יב ד, יג ע"ד; גיטין ב ג, מד ע"ב, במילים: "מפני שאנו עוסקין בהלכות שבת אנו מתירין אשת איש?".

יש אמנם מספר אגדות בתלמוד הבבלי שבהן מוצג ר' יוחנן כחסיד שיטת הלימוד המבוססת על ויכוחים, קושיות ותירוצים. אולם לדעת רובינשטיין,¹⁸ אגדות אלה משקפות תרבות ויכוח שנהגה בבתי המדרש בבבל ויוחסה באגדות אלו לר' יוחנן.

אלא שיש להיזהר מהסקת מסקנות קיצוניות. נכון הוא שהמקורות הרבים שמביא רובינשטיין מצביעים על כך שתרבות הוויכוח והנצחנות הייתה חריפה יותר בבבל מאשר בארץ ישראל, אולם לא היא זה נכון להציג את ר' יוחנן בפרט ואת שיטת הלימוד הארץ ישראלית בכלל כמתנגדים לחלוטין ללימוד בעיון. הביטוי 'מלחמתה של תורה' מופיע גם במקורות ארץ ישראלים במובן של משא ומתן תלמודי.¹⁹ גם במקורות הבבליים מיוחס תמיד ביטוי זה לחכמים ארץ ישראלים.²⁰ לפיכך, הטענה כאילו ביטוי זה מייצג רק את תרבות הלימוד הבבלית היא טענה דחוקה.²¹

גם את דברי ר' יוחנן במסכת חגיגה (י ע"א), השוללים מעבר מ"תלמוד לתלמוד", ניתן לפרש שלא כרש"י;²²

ומיהו, אפילו איפכא י"ל. והכי פירושו: שפירש מזה ועדיין לא הבין בזה, שמתוך כך לא יעלה בידו הלכה ברורה.

כלומר, ייתכן שר' יוחנן אינו מתכוון לשלול לחלוטין את שיטת הלימוד הבבלית אלא את המעבר לסוגיא חדשה קודם שהתמחה התלמיד בסוגיא הראשונה.

פירוש פוליטי-חברתי לדברי ר' יוחנן

א"ה ווייס²³ מסיק מכאן שבימי ר' יוחנן, מינוי דיינים שאינם ראויים על ידי הנשיא היה תופעה שכיחה, ודבריו הם מחאה נגד תופעה זו.

אולם מסקנה זו מרחיקת לכת. הדרכה חינוכית של חכם אינה מעידה על תופעה חברתית כללית. על פי קו החשיבה של ווייס ניתן להסיק מאמרה אחרת של ר' יוחנן שבזמנו נהגו תלמידי החכמים להלך בשווקים כשבגדיהם מוכתמים בשומן ובחלב.²⁴

דרכו של רב יוסף בלימוד תורה

[4] ורב תבואות בכח שור

למה נועדה ההשוואה לשור? האם רק משום שיוסף נמשל בברכת משה (דברים לג יז) לשור? לדעת המאירי טמון כאן דבר מהותי יותר. לשיטתו, תכלית ההשוואה היא להורות שאין הבקאות מושגת "אלא בשקידה גדולה ובעמל וביגיעה", ומכאן שרב יוסף משתבח: "בעמלי וביגיעתי אני מרבה תבואות".²⁵

J. L. Rubenstein, *Talmudic Stories, Narrative Art, Composition and Culture*, pp. 125-126, 243-245, 272-279; *Ibid, The Culture of The Babylonian Talmud*, pp. 18-19, 39, 59-61, 161 18
 ירושלמי תענית סט ע"ב, ד ה; ספרי דברים שכא; מדרש תנאים לדברים לב כה; סדר עולם רבה כה; בראשית רבה נד א; במדבר רבה יא ג, יג י; רות רבה ד ג; איכה רבה ב ד; תנחומא נח ג, וזאת הברכה ה. 19
 חגיגה יד ע"א; סנהדרין כאן, צג ע"ב, קיא ע"ב. 20
 גם רובינשטיין מודה בכך. ראו שם, עמ' 59-61. 21
 שם, תוספות ד"ה אפילו מש"ס לש"ס, ועיין תוס' רי"ד שם. 22
 דור דור דורשיו, ג, עמ' 67. 23
 שבת קי"ד ע"א: "תלמיד חכם שנמצא רבב על בגדו חייב מיתה", על פי רש"י שם. 24
 דברי רבינו חננאל. 25

בזכות בקיאותו הרבה זכה רב יוסף לכינוי 'סיני'. חברו, רבה, שכוחו היה בפלפול, כונה עוקר הרים,²⁶ וכבר העיר ז' יעבץ²⁷ שבכל התלמוד לא מופיע הביטוי 'תני רבה' ואילו 'תני רב יוסף' מופיע עשרות פעמים.

האם יש קשר בין עיוורון לבקיאות?

רב יוסף היה סגי נהור.²⁸ חכם נוסף שהצטיין בבקיאותו היה רב ששת,²⁹ וגם הוא היה עיוור.³⁰ כך מספר הבבלי גם על העיוור שהיה מסדר משניות לפני מר שמואל.³¹

סיני ועוקר הרים

מסדרי התלמוד קבעו שהלכתא כוותיה דרב יוסף ב"שדה, עניין ומחצה".³² רוב המפרשים מבינים שהכוונה היא לכך שהלכה כרב יוסף בשלושה מקרים אלו בלבד. וכן נראה מדברי התלמוד הבבלי בגיטין:³³ "והא קיימא לן הלכתא כוותיה דרבה ...", "ופירש רש"י: "בכל מקום שנחלק עם רב יוסף, חוץ משדה, ענין ומחצה".

בהסתכלות ראשונית נראה שכלל זה מנוגד לשבח ששיבחו חכמים את הבקיאות בהלכות בכלל ואת בקיאותו של רב יוסף בפרט.³⁴ א"ה ווייס טוען³⁵ שהסיבה המרכזית לפסיקת ההלכה כרבה הייתה שרב יוסף חלה ושכח את תלמודו.³⁶ הוא מזכיר גם את האמרה "טבא חדא פלפלתא חריפא ממלא צנא דקרי"³⁷ ומסיק ממנה שחכמי התלמוד העדיפו את עוקר ההרים על פני הסיני.

אכן, נראה שאין בראיותיו ממש: לעניין מחלתו של רב יוסף, זו אירעה כפי הנראה בסוף ימיו, שכן היא נזכרת בשבעה מקומות העוסקים בשלושה נושאים בלבד: עירובין, נידה ומקוואות. ייתכן שאלו המסכתות האחרונות שלמדו בישיבה בחיי רב יוסף. ולעניין העדפת "חדא פלפלתא חריפא", ביטוי זה נזכר בשלושה מקומות בלבד בתלמוד הבבלי, ובשלושתם אין הכוונה להעדיף את הסברא על הבקיאות אלא לשבח את שמואל על דרשת המקראות שלו שאין לה פרכא.

נראה לי שבדרך כלל נחלקו רבה ורב יוסף בדברים התלויים בסברא. בסברא היה כוחו של רבה גדול יותר ולכן בכל מקום נפסק כרבה, ורק בשלושה מקומות אלו נתקבלה באופן חריג סברתו של רב יוסף.

אבל בדברים התלויים בבקיאות, כמעט ולא נחלקו. ככל הנראה, רבה לא חשב כלל לחלוק על רב יוסף בעניינים כאלה. במקרים המעטים שבהם בכל זאת נחלקו בדבר התלוי בבקיאות אכן פסקו הפוסקים כרב יוסף.³⁸

26 הוריות יד ע"א; מועד קטן יב ע"א; עירובין ל ע"א.

27 תולדות ישראל, חלק ח, עמ' 11.

28 שבת קט ע"א; עירובין נד ע"א; פסחים קטז ע"ב; קידושין לא ע"א. וראו הידושי הרמב"ן בקידושין שם ד"ה מאן דאמר.

29 עירובין סז ע"א; ר"ב חסדא ורב ששת, כי פגעי בהדי הדדי, רב חסדא מרתען שיפוטתיה ממתנייתא דרב ששת ורב ששת מרתען כוליה גופיה מפלפוליה דרב חסדא". וראו רש"י שם, וראו גם זבחים צו ע"ב.

30 ברכות נח ע"א.

31 ביצה טז ע"ב.

32 בבא בתרא קיד ע"ב.

33 עד ע"ב.

34 אבל תואם לסיפור שהבאתי לעיל (הע' 26), על רב חסדא ורב ששת, שממנו משמע שרב ששת, הבקיא, ירא מרב חסדא, החריף, יותר משירא רב חסדא מרב ששת.

35 דור דור ודורשיו, ג, עמ' 170.

36 נדרים מא ע"א; עירובין י ע"א, מא ע"א, סו ע"ב, עג ע"א, פט ע"ב; מכות ד ע"א; נדה לט ע"א, סג ע"ב.

37 יומא פה ע"ב; מגילה ז ע"א; חגיגה י ע"א.

38 כך בשבת קכה ע"ב: רבה ורב יוסף נחלקו בדעת ר' יוחנן בעניין אבן שעל פי החבית, ופסקו הרי"ף והרא"ש כרב יוסף. וראו קרבן נתנאל על הרא"ש שבת פרק כא סעי' קטן ג. וכן במנחות לב ע"א נחלקו שני אמוראים אלו בדעת רב בעניין חליצה, וכתבו שם בעלי התוספות ד"ה מנעל לכתחילה שנהגו העם כרב יוסף. ראו: יד מלאכי, כללי הרי"ש, סי' תקצו, דף ק"ב ע"ב. ואין להקשות מזה שכתב פירשו בעלי התוספות ד"ה הלכתא כרב יוסף) שלמסקנת הסוגיא אין בין רבה לרב יוסף מחלוקת כלל. אין זה המקום להרחיב בוויכוח הנצחי על הדרך הנכונה ללימוד תורה, אם בעיון או בבקיאות. אסתפק בהבאת מספר מקורות לקורא המבקש להרחיב: ר' אשתורי הפרחי, ספר כפתור ופרח, פרק מד; י' הכהן מלאכי, יד מלאכי, כללי הרי"ש, סי' תקצו, דף ק"ב ע"ב; הרב ש' הלוי וזונר, שו"ת שבט הלוי, חלק ח, סי' רי; הרב ע' יוסף, שו"ת יביע אומר, חלק א – אורח חיים סי' א, עמ' 17-23.